

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/78/102-106>

Hüseyn Mərdan oğlu Hacıyev
Naxçıvan Dövlət Universiteti
magistrant
h.hacıyev.eesmn@gmail.com

SOSIAL PROBLEMLƏRİN HƏLLİ YOLLARI

Xülasə

Davamlı inkişaf konsepsiyası XX əsrin sonlarında meydana gəlmişdir. İlk baxışdan iqtisadi, ekoloji və sosial olmaqla üç hissədən ibarət olan bu konsepsiyanın əsas məqsədi təkcə iqtisadi inkişafın dəstəklənməsi deyil, eyni zamanda onun davamlı olmasını təmin etməkdən ibarətdir. Sonra isə bu konsepsiyanın davamı olaraq davamlı insan inkişafı konsepsiyası təklif edilmişdir. İnsan amilini ön plana çəkən yeni konsepsiyanın mahiyyətini aşkarlamaq və onun cəmiyyətdə sosial problemlərin həllində rolunu göstərmək üçün ilk növbədə “insan inkişafı” anlayışını aydınlaşdırmaq lazımdır. Məqalədə sosial problemlərin həlli yollarından bəhs edilir, müasir dövrdə bu istiqamətdə aparılan islahatlar araşdırılır.

Açar sözlər: *social problem, gənclərlə iş, davamlı inkişaf, iqtisadi vəziyyət, cəmiyyət*

Huseyn Mardan Hajiyev

Solutions to social problems

Abstract

The concept of sustainable development emerged in the late twentieth century. At first glance, this concept, which consists of three parts, economic, environmental and social, aims not only to support economic development, but also to ensure its sustainability. Then, as a continuation of this concept, the concept of sustainable human development was proposed. In order to reveal the essence of the new concept that highlights the human factor and to show its role in solving social problems in society, it is first necessary to clarify the concept of "human development". The article discusses ways to solve social problems, and examines the reforms carried out in this direction in modern times.

Key words: *social problem, work with youth, sustainable development, economic situation, society*

Giriş

İnsan inkişafı konsepsiyası ilk dəfə 1990-cı ildə BMT tərəfindən irəli sürülmüşdür. İnsan inkişafı konsepsiyası sosial tərəqqi tendensiyalarını təşkil etməklə cəmiyyətdə hər bir fərdin vəziyyətinin müxtəlif indikatorlar vasitəsilə çoxcəhətli dəyərləndirilməsinə əsaslanır. Digər inkişaf konsepsiyalarından fərqli olaraq insan inkişafı konsepsiyası insan həyatının təkcə iqtisadi tərəflərini yox, eyni zamanda onun sosial aspektlərini də (təhsil, səhiyyə, ekologiya, demoqrafiya, mədəniyyət, ailə və məişət və s.) əhatə edir (Hüseynov, 2003: 79).

İnsan inkişafı konsepsiyası inkişafa əsas yanaşmalardan fərqlənir və bir sıra paralel konsepsiyalarla eyniləşdirilə bilməz. İnsan inkişafı, inkişaf problemləri və strategiyalarına yeni prizmadan, insan maraqlarından çıxış etməklə yenidən baxmağı təmin edir. Konsepsiyanın əsas müddəasını belə də formulə etmək olar: insan iqtisadi inkişafın nəinki əsas vasitəsi, ilk növbədə bu inkişafın əsas məqsədidir.

BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi Ümumi insan haqqları bəyannaməsi inkişafın başlıca məqsədinin insan rifahının olmasını təsdiq edir. Son illərdə BMT-nin himayəsi altında insan inkişafının müxtəlif aspektlərinə həsr olunmuş və insana istiqamətlənən inkişaf prinsipini bəyan edən bir sıra forum və konfranslar keçirilmişdir. İnsan inkişafı anlayışına müxtəlif təriflər verilmişdir. S.Y.Hüseynova görə: “İnsan inkişafı həyatın bütün sahələrində fərdin inkişaf imkanlarının genişlənməsi prosesinin əsas istiqamətlərinin göstəricisidir” (Hüseynov, 2003: 79). Bu anlayış sırf iqtisadi deyil mənəvi amilə – insanın inkişaf imkanına yönəlir. Bu sahədə respublikamızda tanınmış tədqiqatçı alim, akademik U.Ələkbərova görə isə insan inkişafı “istehsalın genişləndirilməsi və iqtisadi göstəricilərin artması deyil, insanlara seçim üçün geniş imkanlar yaradılmasıdır. Bu imkanlara daha məzmunlu, yaradıcı və

məhsuldar fəaliyyət göstərmək, uzun, sağlam və dolğun həyat sürmək, tarix boyu toplanmış bilgilərə yiyələnmək, qaçıla bilən xəstəliklərdən azad olmaq və s. aiddir. Başqa sözlə, insan inkişafı anlayışı azadlıq deməkdir”[7.s.37]. Burada da inkişaf anlayışı insanın mənəvi-psixoloji ölçülərinə aid edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, insan inkişafı anlayışı BMT-nin rəsmi sənədlərində də özünəməxsus tərifini almışdır. Adı yuxarıda çəkilmiş məruzədə insan inkişafına belə tərif verilib: “insan inkişafı –bu insanların daha geniş seçim imkanları ilə təmin olunma prosesidir” [6, s.10].

İnsan inkişafına verilmiş bu tərifləri belə ümumiləşdirmək olar: İnsan inkişafı – insanları həyatın bütün aspektlərində daha geniş seçim imkanları ilə təmin etmə prosesidir. Bu imkanların ən mühümləri: uzun və sağlam həyat, bilik əldə etmə və layiqli həyat səviyyəsi üçün zərurui olan resurslara əlyətərlik imkanı. Bu anlayışın əlavə aspektləri siyasi, iqtisadi və sosial azadlıqlardan yararlanmaq və istehsal etmək imkanlarına, şəxsi ləyaqət hissi və insan hüquqlarına qədər dəyişir.

Qeyd etmək lazımdır ki, insan inkişafı anlayışı heç də birdəfəlik müəyyənləşdirilmiş, məzmunca dəyişməz qalan anlayış deyil və zaman etibarilə bu anlayış məzmunca zənginləşir, eyni zamanda iqtisadi, siyasi və sosial inkişaf səviyyəsi ilə determinləşərək yeni çalarlar əldə edir. Bunu konkret rəsmi sənədlər də sübut edir. Belə ki, BMT İnkişaf Proqramının 2001-ci il üçün İnsan İnkişafı haqqında Məruzəsində qeyd olunur ki, insan inkişafı elə bir ətraf mühitin yaradılmasıdır ki, orada insanlar öz tələb və maraqlarına uyğun olaraq məhsuldar və yaradıcı həyat sürə, öz potensiallarını tam şəkildə inkişaf etdirə bilsinlər. İnsan inkişafının ən əsas şərti uzunömürlü və sağlam həyat imkanı, zəruri informasiya əldə etmək, layiqli həyat üçün zəruri vasitələrə yiyələnmək, cəmiyyət həyatında fəal iştirak etmə imkanlarıdır. Bütün bunlar olmadan digər imkanlar sadəcə gerçəkləşə bilmir və çoxsaylı digər həyat perspektivləri əlçatmaz olur (Əliyev, 2002: 9).

Əsas hissə

İnsan inkişafı konsepsiyası problemə ikili yanaşmaları zəruri edir. Bir tərəfdən sağlamlığın möhkəmləndirilməsi ilə insan imkanlarının genişləndirilməsi, yeni biliklərin əldə olunması, peşəkar vərdişlərin təkmilləşdirilməsi, digər tərəfdən isə insanların əldə etdiyi qabiliyyət və bacarıqlardan istehsal məqsədləri, mədəni, siyasi fəaliyyət və istirahət üçün istifadə prosesidir. Bu konsepsiya insan inkişafını, təkcə istehsal fəaliyyəti üçün resursların formalaşdırılmasına, maddi nemətlərin artırılmasına istiqamətlənməyə gətirmir, insan inkişafı konsepsiyasının nəzəri təhlili bu konsepsiyanın təkamül prosesini tədqiq etməyi zərurətə çevirir.

Tərəqqi anlayışı bərabərlik və sosial ədalətdən ayrılmazdır. Bu prinsip insan inkişafı konsepsiyasının ən mühüm aspektlərindən olaraq, Volter, J.J. Russo, Hegel, qədim Şərq mütəfəkkirləri kimi böyük filosof-humanistlərin əsərlərində ətraflı təhlil olunmuşdur.

İnsan inkişafının ictimai tərəqqinin məqsəd və meyarı olmasına əsaslanan yanaşma heç də birdən-birə meydana gəlməmişdir. XX əsrin sonlarına qədər müxtəlif elmlərin hər biri inkişafın özünəməxsus meyarlarını seçmişlər ki, bu da “iqtisadi inkişaf”, “sosial inkişaf”, “demokratik inkişaf” və “ictimai tərəqqi” anlayışlarının süni bölgüsünə, daha doğrusu bir-birindən fərqləndirilməsinə gətirib çıxarmışdır. İnsan inkişafı konsepsiyasında inkişafın bu resursları birləşdirilmişdir və əsas indikator kimi insan inkişafında tərəqqi çıxış edir. Konsepsiyanın formalaşması inkişafın vahid, ümumbəşəri, humanist təmayüllü meyarların axtarışı nəticəsində gerçəkləşmişdir. Bu isə, özündə həm iqtisadi inkişaf səviyyəsini, həm elmi nailiyyətləri, idarəetmə prinsiplərini və cəmiyyətin sosial-siyasi vəziyyətini, təhsil və səhiyyənin səviyyəsini, ətraf mühitin vəziyyətini, həm də əxlaqi şüur və dünyagörüşü də daxil olmaqla həyat tərzini də əhatə edir. İnsan inkişafı konsepsiyası gerçəkdən əhatəli inkişaf konsepsiyası olaraq məqsəd və vasitə, məhsuldarlıq və ədalət, iqtisadi və sosial inkişaf, maddi nemətlər və sosial təminat amillərini əhatə edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, insan inkişafı konsepsiyasını şərtləndirən, onu həyata səsləyən bir sıra inkişaf konsepsiyaları vardır.

İnkişaf nəzəriyyəsi və onun sosial istiqamətlənməsinin konseptual əsaslarından birini marjinalizm konsepsiyası təşkil edir və bu konsepsiya marjinalistlər istehsal sferasına üstünlük verirlər. Uzun zamanlar ərzində inkişafın əsas məqsəd göstəricisi qismində iqtisadi artım çıxış etmişdir. Artım təkcə inkişafı təmin edən vasitə yox, inkişafın əsas məqsədi olaraq qəbul edilmişdir. Bu mərhələdə bəzi iqtisadçılar hesab etmişlər ki, iqtisadi artım özü üçün məqsəd yox, yalnız inkişafın vasitəsidir. İqtisadçı

alim Artur Luis apardığı tədqiqatlarında inkişafın məqsədini “insanın seçiminin genişlənməsi kimi müəyyənləşdirir”.

Yuxarıda deyilənlər, inkişafa kəmiyyət yox, keyfiyyət yanaşmasının formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. XX əsın ortalarından başlayaraq iqtisadi nəzəriyyələrdə, inkişafın məqsədi, imkanları və şərtlərinə aid olan yeni yanaşmaların hazırlanması və tənqidi qiymətləndirilməsi dövrü başlayır. Bu müddət iqtisadi və sosial tərəqqinin əldə edilməsinə aparan daha optimal yolların axtarış zamanıdır. İqtisadi artımın insan inkişafının sinonimi olmaması faktının dərki yalnız sosial-siyasi qeyri-sabitliyin və əhalinin yoxsulluğunun artması nəticəsində gerçəkləşir. Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrin praktikası göstərir ki, əhalinin vəziyyəti hətta istehsalın inkişaf etdiyi bir zamanda da pisləşə bilər. İqtisadi artım öz-özlüyündə resursların ədalətli paylanmasını təmin edə bilmir. Əhalinin maddi rifah halı, yalnız bərabərliyin artması, o cümlədən təhsil və səhiyyə sahəsində müəyyən pozitiv istiqamətli proqramları gerçəkləşdirən hökumətlərə malik azsaylı ölkələrdə mümkün olmuşdur (4, 2003: 78).

Keçən əsrin 60-cı illərində baş verən inkişaf təcrübəsi göstərmişdir ki, geniş miqyaslı sosial proqramları həyata keçirmədən həyat keyfiyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməsinə, sosial-demokratik problemlərin həllinə, produktiv məşğulluq sisteminin yaradılmasına və yoxsulluğun miqyasının azaldılmasına nail olmaq mümkün deyil. Sonra isə “iqtisadi inkişaf” anlayışı yeni-yeni keyfiyyət əlamətləri ilə zənginləşir, inkişafın iqtisadi araşdırılması daha da genişləndikcə o, daha çox çoxplanlı proses kimi nəzərdən keçirilməyə başlayır, inkişafa sosial və siyasi xarakterli amillər böyük təsir göstərir. Bu zaman insan inkişafı nəzəriyyəsinin konseptual əsasları kimi çıxış edəcək yeni poradiqma və prinsiplər meydana gəlir. Bura isə əsas ehtiyaclar konsepsiyasını, yenidən paylanma konsepsiyasını, insan kapitalı nəzəriyyəsini nümunə göstərmək olar. Bu konsepsiyaların hər birini qısa şəkildə nəzərdən keçirək.

XX əsrin 70-ci illərində inkişafın iqtisadi konsepsiyasının əsas diqqəti iqtisadi və sosial inkişafın qarşılıqlı təsiri çəkir və nemətlərin bölünməsi probleminə, publik sektorun rolunun yüksəldilməsinə doğru istiqamətlənir. “Artım hesabına yenidən paylanma” konsepsiyasının əsas məqsədi insanların, ilk növbədə yoxsul insanların maddi rifahının təmin olunmasıdır.

“Əsas ehtiyaclar konsepsiyasının” gerçəkləşdirilməsi, dövlət tərəfindən mərkəzləşdirilmiş qaydada məhsul və xidmətlərin göstərilməsi ilə üst-üstə düşür. Əsas ehtiyaclar konsepsiyası yalnız yoxsullara xidmətlə məhdudlaşmır. Bu konsepsiyanın əsas məqsədi insana seçim imkanları yaratmaq yox, istehsalın iqtisadi artımından yaranan faydanın yenidən bölgüsünü təmin etməkdir.

“Əsas ehtiyaclar konsepsiyası” ilkin tələbatların ödənilməsini problem kimi ortaya qoymuşdur. Bu konsepsiya çərçivəsində mövcud göstəricilər sistemi şəxsiyyətin inkişafını səciyyələndirən əlamətləri bütövlükdə əks etdirmir və konsepsiyanın problemə çoxölçülü yanaşması, bu və ya digər ölkənin inkişaf səviyyəsini daha dəqiqliklə əks etdirməyə yardımcı olmuşdur. Burada şəxsiyyətin inkişafı, bütövlükdə cəmiyyətin inkişaf ölçüsü kimi qəbul edilən uzunmüddətli məqsəd kimi götürülmüşdür, iqtisadi artım və insanların həyat keyfiyyəti arasında qarşılıqlı əlaqə bütöv və əhatəli şəkildə aşkarlanmamışdır.

“İnsan kapitalı” nəzəriyyəsinin banisi Teodor Şults XX əsrin 50-60-cı illərində apardığı tədqiqatlarda bu konsepsiyayı formulə etmişdir. O, əsas ideyalarını “Təhsil vasitəsilə kapitalın toplanması” və “İnsan kapitalına sərmayələr” adlı əsərlərində göstərmişdir. İqtisadi artımın yeni amillərini axtaran Şults belə bir məsələyə diqqət yetirmişdir ki, məhz təhsil sadə icraçını yaradıcı fəhləyə çevirir, onu situasiyanı təhlil etməyə və istehsalat problemlərinin optimal həll yollarını tapmağa vadar edir. Şultsun fikrincə, insan kapitalına qoyulan sərmayə təkcə təhsilə verilən xərclərlə məhdudlaşmır, eyni zamanda şəxsiyyətin özünü təkmilləşdirməsi, elm və səhiyyənin inkişaf etdirilməsi də böyük əhəmiyyətə malikdir.

Müasir dövrdə aparılan tədqiqatlarda “insan kapitalı” anlayışına müxtəlif təriflər verilir. Belə təriflərdən birində bu anlayış sərmayə qoyuluşunun xüsusi növü kimi göstərilir: “İnsan kapitalı – sərmayə qoyuluşunun xüsusi növü, insan potensialının təkrar istehsalının inkişafına yönəldilmiş məsrəflərin məcmusu, işçi qüvvəsinin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması və keyfiyyətin artırılmasıdır” (2, 276-277).

İnsan kapitalı dedikdə- sərmayə qoyuluşu nəticəsində müəyyən qabiliyyətlərin formalaşdırılması başa düşülür. Bilik ehtiyatları, sağlamlıq, peşəkar vərdişlər və əmək bacarığı- bütün bu qabiliyyətlər əməyin məhsuldarlığının artmasına və gəlirlərin çoxalmasına səbəb olur. İnsan əməyinin keyfiyyəti artdıqca onun kapitalı da artır və deməli bu kapital üzrə gəlirlər də artır. İnsan kapitalı iqtisadi artımın və

iqtisadi potensialın genişləndirilməsində mühüm amillərdən hesab olunur. Bu yanaşma zamanı inkişaf iqtisadi artım tempinin sadəcə yüksəlişi kimi yox, insan kapitalına investisiya və yoxsulluğun ləğvi kimi nəzərdən keçirilir.

“İnsan inkişafı” nəzəriyyəsi ilə “İnsan kapitalı” arasında birbaşa əlaqə mövcuddur. “İnsan inkişafı” nəzəriyyəsi və “insan kapitalına” görə insanın imkanları və qabiliyyətləri istehsal qoyulan ən etibarlı və səmərəli yatırımdır. İnsan kapitalı nəzəriyyəsi, insanları tərəqqinin əsas məqsədi hesab edən insan inkişafı nəzəriyyəsi fərqli olaraq insana istehsal artımının vasitəsi kimi baxırlar.

Beynəlxalq iqtisadi sferada son onilliklərdə müstəqil istiqamət formalaşmış və insan resurslarının inkişafına yardım adlandırılmışdır. “İnsan resurslarının inkişafı” insan potensialı, onun iqtisadi və sosial inkişaf məqsədilə səmərəli istifadəsinin maksimallaşdırılmasını bildirir. İnsan resurslarının inkişaf problematikası özündə demoqrafik, məşğulluq, səhiyyə, ərzaq, mənzil və urbanizasiya, ətraf mühit, təhsil və kadrların hazırlanması və s. kimi problemləri ehtiva edir (Ələkbərov, .2013: 89).

XX əsrin sonlarında əksər mütəxəssislər üçün aydın olur ki, özlüyündə iqtisadi artım dəyər kimi qəbul edilə bilməz. Həmçinin bir çox ölkələrdə iqtisadi artım tempinin azalması və struktur böhranlar müşahidə edilir və buna müvafiq olaraq bəzi ölkələr inkişaf strategiyalarında yeni prioritetləri ön plana çıxarırlar: dövlət borcu və məsrəflərin ixtisarı, iqtisadi böhranın qarşısının alınması. İqtisadiyyatın liberallaşdırılması əvvəllər təklif edilmiş və təhsil, səhiyyə, istehsalın əsas amili kimi qəbul edilən insanda yeni bacarıq və qabiliyyətlərin aşılınması istiqamətində sərmayə qoyuluşunun iqtisadi faydalılığını əsaslandıran insan kapitalı nəzəriyyəsinə diqqəti artırır. Bu konsepsiya nə yoxsulluq, nə də digər mühüm sosial problemlərin həlli üçün konkret təsir göstərmirdi. Müxtəlif ölkələrdə keçirilən struktur yenidənqurma UNİSEF-in himayəsi altında A.C.Kornea, F.Stüart və R.Colli tərəfindən cavab hazırlanır. “İnsan sifətli yenidənqurma” adlandırılan bu sənəddə struktur yenidənqurma heç də inkar etməyən müəlliflər Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankının yoxsulluq və insanların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına daha böyük diqqət ayırmağa çağırırlar. Burada əsas prinsip olaraq göstərilir ki, sosial aspektlər struktur yenidənqurma strategiyası paketinə sadəcə əlavə olunmamalı, bütövlükdə inkişafın əsas amillərindən biri kimi qəbul edilməlidir.

İnsan inkişafı konsepsiyasını ənənəvi iqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi ilə kəskin şəkildə ayırılır. İnsan inkişafı və iqtisadi artım nəzəriyyələrinin qarşılıqlı əlaqəli olması haqqında ideyalar İnsan inkişafı haqqında Məruzələrdə də əksini tapmışdır. Burada qeyd olunur ki, “insan inkişafı məqsəd, iqtisadi artım isə onun vasitəsidir.” İqtisadi artım ictimai tərəqqinin əsas amillərindən biridir, bütövlükdə ölkə sərvətlərinin artımı, onun yoxsulluqla mübarizə imkanlarını genişləndirir, müxtəlif sosial problemlərin həllinə kömək edir. Lakin burada əsas məsələ, iqtisadi artım modelinin seçilməsidir.

Təbii resursların düzgün olmayan istismarına əsaslanan sürətli iqtisadi artım müəyyən problemlər yarada bilər. Bu problemlərə ekoloji təhlükələr, resursların tükənməsi, biomüxtəlifliyin kəsəlməsi və s. göstərilə bilər. Sürətli artım tempi heç də məşğulluğun artmasını şərtləndirmir, insan inkişafı konsepsiyasına görə iqtisadi artım təkə adambaşına düşən gəlirlərin artmasını deyil, eyni zamanda sosial sferaya ayrılan vəsaitlərin də artmasını təmin etməli, bununla da insan kapitalının inkişafını stimullaşdırmalıdır (Əliyev, 2005:89).

Nəticə

İnsan inkişafı konsepsiyalarına uyğun hazırlanmış davamlı insan inkişafı konsepsiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və davamlılıq insan və onun potensialının mühüm elementlərindən biri hesab edilir. Bu konsepsiyanın mahiyyəti inkişaf imkanlarına bərabər əlyətərlərin təmin edilməsidir. 1994-cü il İnsan inkişafı haqqında məruzədə davamlı insan inkişafına belə tərif verilmişdir: “Davamlı insan inkişafı elə bir inkişafdır ki, o təkə iqtisadi artıma gətirmir, həm də bu artımın ədalətli bölgüsünü təmin edir, ətraf mühiti məhv yox, onu bərpa edir, insanları ruhsuz icraçılara çevirməyərək, onlarda məsuliyyət hissini gücləndirir. Belə inkişaf ilk növbədə yoxsullara birinci dərəcəli diqqət göstərir, onların imkanlarını artırmaqla yanaşı, həyatlarına təsir göstərəcək qərarların qəbulunda onların özlərinin iştiraklarını təmin edir. Belə inkişaf insanlar üçün, təbiət üçün, iş yerlərinin sayının artırılması üçün və cəmiyyətdə qadınların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün inkişafdır.

Davamlı inkişafın əsas prinsiplərinə görə öz tələbatlarını ödəmək istəyən insanlar bir sıra problemləri- iqtisadi, sosial, ekoloji və s. həll etməlidir. Cəmiyyətin inkişafının uzun müddət davam etməsi üçün yuxarıda adı çəkilmiş problemlərin müəyyən balansına nail olmaq zəruridir. Bu

komponentdən birinin inkarı həm gələcək iqtisadi artımı, həm də bütövlükdə cəmiyyətin inkişafını təhlükə altına sala bilər.

Davamlılıq “bütün nəsillər üçün bərabər imkanlar” prinsipinə əsaslanır. Davamlı inkişaf insanlar qarşısında gələcək nəsillər üçün minimum indiki halda mövcud olan inkişaf imkanları saxlamaq kimi mənəvi öhdəlik qoyur. Bu prinsip öz növbəsində aşağıda göstərilən üç amilin gerçəkləşdirilməsini zəruri edir:

1. Gələcək nəsillərin ödəməli olacaqları iqtisadi borc öhdəliklərinin götürülməsi;
2. Gələcək nəsillər qarşısında sosial borc kimi götürülən təhsil və səhiyyə sahəsinə kifayət qədər investisiyaların qoyulması;
3. Təbii resurslardan elə istifadə edilməlidir ki, onlar tükənməməli və “ekoloji borc” yaranmamalıdır (Şükürov, 2007:90).

Sosial problemlərin meydana gəlməsinin hər bir cəmiyyət üçün özünəməxsus səbəbləri mövcuddur. Sosial problemlərin bu səbəblərini ümumiləşdirərək onları obyektiv və subyektiv qruplara ayırmaq olar. Obyektiv səbəblərə iqtisadiyyatın inkişafı və milli gəlirlərin bölgüsünün aparılması üçün dövlət siyasətinin qeyri- effektivliyini, sahibkarlıq, elm və səhiyyədə sərbəst əlyetərliyin məhdudluğunu, insan potensialının kompleks inkişafı üçün proqramların müasir tələblərə cavab vermədiyini aid etmək olar. Subyektiv səbəblərə isə sahibkarlıq və hüquqi mədəniyyətin aşağı səviyyəsini, cəmiyyətin ümumi passivliyini, iqtisadi həyatın təzahürlərinə qarşı qeyri- adekvat davranışı göstərmək olar. Bu səbəblərdən cəmiyyətlərdə yoxsullar təbəqəsi arta bilər. Onlar bir sıra güzəştlərə malik olsalar da, sabit və kafi qazanc mənbəyinə malik olmurlar. Bunların müəyyən qismi dövlətdən sosial yardım alsalar da bu kafi olmur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (2014) Bakı: Elm, 340 s.
2. Gənclər siyasəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı; 9 aprel 2002-ci il), 230 s.
3. Gənclər siyasəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Dövlət Proqramı) «Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu» (31 mart 2002-ci il, № 5,).
4. Gənclərin yerli və regional həyatda iştirakı haqqında yenidən işlənmiş avropa xartiyası. (10-cu sessiya – 21 may 2003-cü il – 128-ci Tövsiyəyə Əlavə)
5. Hüseynov, S.(2003) Davamlı insan inkişafının strateji istiqamətləri. Bakı: “Adiloğlu”, 264s.
6. Əfəndiyev, M. (2008) Siyasi elmin əsasları. Bakı, 280 s.
7. Ələkbərov, Y. (2013) Davamlı insan inkişafı və ekoloji sivilizasiyaların əsasları. Bakı: “Təhsil”, 224s.
8. Əliyev, M. (2002) Sosial təminat hüququ. Tədris-metodiki vəsait. Bakı: Elm.
9. Əliyev, M.N. (2005). Sosial xidmətin anlayışı və prinsipləri. Keçid dövründə AR-da dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmusu. 12-ci buraxılış. Bakı: Adiloğlu, 350 s.
10. Əskərov, Ə.X. (2005) Sosial siyasət və sosial ədalət. Bakı: Gənclik, 290 s.
11. Həsənzadə, S.B. (2006) AR-da əlillərin sosial müdafiəsinin hüquqi tənzimi. Bakı: Elm, 369 s.
12. Hacıyeva, M. A. (2006) Sosial xidmətin dövlətin sosial fəaliyyəti ilə nisbəti. AR-da dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmusu. 16-cı buraxılış. Bakı, 2006, 289 s.
13. Babaoğlu, H. (2006) İnsan hüquqları və azadlıqları. Bakı: Elm, 290 s.
14. Şükürov, A. M. (2007) Qloballaşmış cəmiyyətlər: dünən, bu gün ,sabah. Bakı: Elm, 287 s.

Rəyçi: f.ü.f. d. Novruzəli Rəhimov

Göndərildi: 02.04.2022

Qəbul edildi: 09.05.2022